

Τι φρίκη, κύριε, αυτός ο υπαρξισμός!

Όπου τρεις άνθρωποι πίνουν κοκτέιλ βερίκοκο, μερικοί παραπάνω μένουν ξύπνιοι μέχρι αργά μιλώντας για την ελευθερία και ακόμα περισσότεροι αλλάζουν τη ζωή τους. Επίσης αναρωτιόμαστε τι είναι ο υπαρξισμός.

Μερικές φορές λέγεται ότι ο υπαρξισμός είναι περισσότερο ψυχική διάθεση παρά φιλοσοφία κι ότι μπορούμε να αναζητήσουμε ίχνη του σε βασιανισμένους μυθιστοριογράφους του 19ου αιώνα, και πιο παλιά στον Μπλαϊζ Πασκάλ, που ένωθε τρόπο μπροστά στη σιωπή των άπειρων χώρων, κι ακόμα πιο παλιά στον Άγιο Αυγουστίνο, που έψαχνε μέσα στην ψυχή, και πέρα απ' αυτόν στον αποκαωμένο Εκκλησιαστή της Παλαιάς Διαθήκης και στον Ιώβ, τον άνθρωπο που τόλμησε να αμφισβητήσει το παιχνίδι που έπαιζε μαζί του ο Θεός ώσπου υποτάχθηκε δια του εκφοβισμού. Με λίγα λόγια, σε όποιον ένωσε κάποτε θυμωμένος, εξεγερμένος ή αποξενωμένος απέναντι σε κάτι.

Μπορεί κανείς, όμως, να ακολουθήσει άλλο δρόμο και να εντοπίσει αυστηρά τη γέννηση του σύγχρονου υπαρξισμού σε μια στιγμή, κάπου στο 1932-33, όταν τρεις νεαροί φιλόσοφοι κάθονταν στο μπαρ Bec-de-Gaz του Μονπαρνάς, στο Παρίσι, κουτσομπολεύοντας και πίνοντας τη σπειαλιτέ του μαγαζιού, κοκτέιλ βερίκοκο.

Εκείνη που διηγήθηκε αργότερα λεπτομερώς την ιστορία ήταν η Σιμόν ντε Μπωβουάρ, τότε περίπου είκοσι πέντε ετών και ταγμένη στην προσεκτική παρατήρηση του κόσμου μέσα από τα κομψά βυθισμένα μάτια της. Ήταν εκεί με το αγόρι της, τον Ζαν-Πωλ Σαρτρ, έναν εικοσιεφτάχρονο με καμπουριασμένους ώμους, παχιά θλιμμένα χείλη, στιγματισμένο δέρμα, πεταχτά αφτιά και βλέμμα που αλληθώριζε, καθώς το σχεδόν τυφλό δεξί

του μάτι έτεινε να κινείται άτακτα προς τα έξω, λόγω σοβαρής εξωτροπίας ή στραβισμού. Για τους ανυποψίαστους, η συζήτηση μαζί του μπορούσε να είναι αποπροσανατολιστική αν, ωστόσο, πιεζόσουν να συγκεντρωθείς στο αριστερό του μάτι, θα το έπιανες σταθερά να σε κοιτά με θέρμη κι ευφυΐα: ήταν το μάτι ενός ανθρώπου που ενδιαφέρεται για ό,τι έχεις να του πεις.

Ο Σαρτρ και η Μπωβουάρ φυσικά και έδειχναν ενδιαφέρον τώρα, μια που ο τρίτος της παρέας είχε νέα γι' αυτούς. Ήταν ο χαριτωμένος Ρεϊμόν Αρόν, παλιός φίλος του Σαρτρ απ' το σχολείο και απόφοιτος κι αυτός της *École normale supérieure*. Όπως κι οι άλλοι δυο, ο Αρόν βρισκόταν στο Παρίσι για την περίοδο των χειμερινών διακοπών. Όμως, ενώ ο Σαρτρ και η Μπωβουάρ δίδασκαν στη γαλλική επαρχία –ο Σαρτρ στη Χάβρη, η Μπωβουάρ στη Ρουέν–, ο Αρόν σπούδαζε στο Βερολίνο. Τώρα, μιλούσε στους φίλους του για μια φιλοσοφία που ανακάλυψε εκεί, με το περίπλοκο όνομα «φαινομενολογία» – μια λέξη τόσο μακρόσυρτη, μα κομψά ισορροπημένη, που στα γαλλικά, όπως και στα αγγλικά, μπορεί να αποτελέσει, από μόνη της, ολόκληρο στίχο ιαμβικού τρίμετρου.

Ο Αρόν θα μπορούσε να λέει κάτι σαν κι αυτό: ενώ οι παραδοσιακοί φιλόσοφοι εκκινούσαν συχνά από αφηρημένα αξιώματα ή θεωρίες, οι γερμανοί φαινομενολόγοι εστίαζαν άμεσα στη ζωή, όπως τη βίωναν, λεπτό προς λεπτό. Άφηναν στην άκρη την πλειοψηφία όσων τροφοδοτούσαν τη φιλοσοφία από την εποχή του Πλάτωνα: αινίγματα για το αν τα αντικείμενα υπάρχουν πραγματικά ή για το πώς μπορούμε να γνωρίζουμε με βεβαιότητα κάτι γι' αυτά. Τόνιζαν, αντιθέτως, ότι κάθε φιλόσοφος που θέτει αυτά τα ερωτήματα περιβάλλεται ήδη από έναν κόσμο γεμάτο από πράγματα – ή, έστω, από το φαίνεσθαι των πραγμάτων ή τα «φαινόμενα» (που σημαίνει «πράγματα που φαίνονται»). Επομένως, γιατί να μην επικεντρωθούμε στη συνάντησή μας με τα φαινόμενα και να αγνοήσουμε όλα τα υπόλοιπα; Τα παλαιά αινίγματα δεν χρειάζεται να αποκλειστούν δια παντός, αλλά μπορούν να μπουν –μεταφορικά– σε παρένθεση, έτσι που οι φιλόσοφοι να μπορούν να ασχοληθούν με πιο απτά ζητήματα.

Ο κύριος στοχαστής της φαινομενολογίας, ο Έντμουντ Χούσερλ, έδωσε το σύνθημα: «Στα πράγματα καθαυτά!» Αυτό σήμαινε: μη σπαταλάτε χρόνο σε ερμηνείες που συσσωρεύονται πάνω στα πράγματα και ειδικά μη σπαταλάτε χρόνο να αναρωτιέστε αν τα πράγματα είναι αληθινά. Κοιτάξτε απλώς αυτό που σας παρουσιάζεται, ό,τι κι αν είναι αυτό, και περιγράψτε το με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Ένας άλλος φαινομενολόγος, ο Μάρτιν Χάιντεγκερ, πρόσθεσε μια διαφορετική πινελιά. Οι φιλόσοφοι, διαχρονικά, σπατάλησαν το χρόνο τους σε δευτερεύοντα ερωτήματα, έλεγε, ξεχνώντας να θέσουν το πιο σημαντικό, το ερώτημα γύρω από το Είναι. Τι σημαίνει ότι

κάτι *υπάρχει*; Τι σημαίνει όταν λέμε ότι εσύ ο ίδιος *είσαι*; Μέχρι να ρωτήσεις αυτό, υποστήριζε, δεν θα φτάσεις κάπου. Και πάλι, πρότεινε τη μέθοδο της φαινομενολογίας: αγνόησε τις νοητικές επικαλύψεις, εστίασε την προσοχή σου στα πράγματα και άσε τα να σου αποκαλυφθούν.

«Βλέπεις, *mon petit camarade*», είπε ο Αρόν στον Σαρτρ – «μικρέ μου σύ-ντροφε», το παρατσούκλι του γι' αυτόν από τα σχολικά τους χρόνια– «αν είσαι φαινομενολόγος, μπορείς να κάνεις φιλοσοφία ακόμα και μιλώντας γι' αυτό εδώ το κοκτέιλ».

Η Μπωβουάρ έγραψε πως ο Σαρτρ χλώμιασε όταν το άκουσε αυτό. Έκανε την περιγραφή πιο δραματική υπονοώντας ότι ήταν η πρώτη φορά που άκουγαν να γίνεται λόγος για τη φαινομενολογία. Στην πραγματικότητα είχαν επιχειρήσει να διαβάσουν λίγο Χάιντεγκερ. Μια μετάφραση της διάλεξής του «Τι είναι μεταφυσική;» είχε εμφανιστεί στο ίδιο τεύχος του περιοδικού *Bifur* με ένα νεανικό δοκίμιο του Σαρτρ, το 1931. Όμως, έγραφε, «καθώς δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε ούτε λέξη, δεν καταφέραμε να δούμε σε τι έγκειται το ενδιαφέρον της». *Τώρα* είδαν σε τι έγκειται το ενδιαφέρον της: ήταν ένας τρόπος να φιλοσοφείς, που συνέδεε τη φιλοσοφία εκ νέου με την κανονική, βιωμένη εμπειρία.

Ήταν απολύτως έτοιμοι γι' αυτό το νέο ξεκίνημα. Στο σχολείο και στο πανεπιστήμιο, ο Σαρτρ, η Μπωβουάρ και ο Αρόν είχαν περάσει από το αυστηρό γαλλικό φιλοσοφικό πρόγραμμα σπουδών, όπου κυριαρχούσαν ερω-

τήματα πάνω στη γνώση και ατέρμονες ερμηνευτικές προσεγγίσεις των έργων του Ιμάνουελ Καντ. Επιστημολογικά ερωτήματα προέκυπταν το ένα από το άλλο, σαν τους σχηματισμούς ενός περιστρεφόμενου καλειδοσκοπίου, επιστρέφοντας πάντα στο ίδιο σημείο: νομίζω ότι γνωρίζω κάτι, αλλά πώς μπορώ να γνωρίζω ότι γνωρίζω αυτό που γνωρίζω; Ήταν απαιτητικό μα μάταιο και οι τρεις σπουδαστές, ενώ άριστευαν στις εξετάσεις, δεν ένιωθαν ικανοποιημένοι – ο Σαρτρ περισσότερο απ' όλους. Μετά την αποφοίτησή του, υπονόησε ότι κυοφορούσε τώρα μια νέα, «καταστρεπτική φιλοσοφία», αλλά ήταν ασαφής για τη μορφή που θα έπαιρνε, για τον απλό λόγο ότι ούτε κι ο ίδιος γνώριζε ακριβώς. Πέρα από ένα γενικό τόνο εξέγερσης, πολύ λίγο είχε προχωρήσει στην ανάπτυξή της. Τώρα πια φαινόταν πως κάποιος άλλος είχε φτάσει εκεί πριν απ' αυτόν. Αν ο Σαρτρ άσπρισε με τα νέα του Αρόν για τη φαινομενολογία, πιθανώς ήταν τόσο από ενόχληση όσο κι από ενθουσιασμό.

Έτσι κι αλλιώς, ποτέ δεν ξέχασε εκείνη τη στιγμή και, περίπου σαράντα χρόνια αργότερα, σχολίασε σε μια συνέντευξη: «Μπορώ να σας βεβαιώσω ότι με τσάκισε». Βρισκόταν, επιτέλους, μπροστά σε μια αληθινή φιλοσοφία. Σύμφωνα με την Μπωβουάρ, έτρεξε στο πλησιέστερο βιβλιοπωλείο και είπε κάτι σαν: «Δώστε μου ό,τι έχετε για τη φαινομενολογία, τώρα!» Το μόνο που εμφάνισαν ήταν ένας μικρός τόμος, γραμμένος από τον Εμανουέλ Λεβινάς, μαθητή του Χούσερλ, με τίτλο *La théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl* ή *Η θεωρία της εποπτείας στη φαινομενολογία του Χούσερλ*. Τα βιβλία κυκλοφορούσαν τότε με τις σελίδες τους άκοπες. Ο Σαρτρ έσκιζε τις άκρες των σελίδων από το βιβλίο του Λεβινάς, χωρίς να περιμένει να βρει χαρτοκόπτη, κι άρχισε να το διαβάζει καθώς περπατούσε στο δρόμο. Θα μπορούσε να είναι ο Κητς, όταν πρωτοέπεσε στα χέρια του η μετάφραση του Ομήρου από τον Τσάπμαν

Ένωσα τότε όπως κάποιος που κοιτάζει τον ουρανό,
όταν ένας νέος πλανήτης κάνει την εμφάνισή του.
Ή όπως ο εμβρόντητος Κορτές με αετίσιο βλέμμα
ατένιζε τον ωκεανό –κι ενώ οι άνδρες του
κοιτάζονταν μεταξύ τους αφήνοντας τη φαντασία τους να καλπάζει–
σιωπηλός, από μια κορφή στο Νταριέν.

Ο Σαρτρ δεν διέθετε αετίσιο βλέμμα και δύσκολα κατάφερε να μείνει σιωπηλός, σίγουρα, όμως, είχε αφήσει τη φαντασία του να καλπάζει. Ο Αρόν, βλέποντας τον ενθουσιασμό του, του πρότεινε να ταξιδέψει το επόμενο φθινόπωρο στο Βερολίνο, για να σπουδάσει στο εκεί Γαλλικό Ινστιτούτο, όπως είχε κάνει κι εκείνος. Ο Σαρτρ θα μπορούσε να μελετήσει τη γερμανική

γλώσσα, να διαβάσει τα έργα των φαινομενολόγων στο πρωτότυπο και να πάρει, από κοντά, λίγη από τη φιλοσοφική τους ενέργεια.

Με τους ναζί να έχουν μόλις ανέλθει στην εξουσία, το 1933 δεν ήταν και η καλύτερη χρονιά για να μετακομίσει κανείς στη Γερμανία. Ωστόσο, ήταν μια καλή εποχή για τον Σαρτρ να αλλάξει κατεύθυνση στη ζωή του. Είχε βαρεθεί να διδάσκει, είχε βαρεθεί όσα είχε μάθει στο πανεπιστήμιο και είχε βαρεθεί να περιμένει πότε θα εξελιχθεί σε μεγαλοφυή συγγραφέα, όπως προσδοκούσε από παιδί. Για να γράψει αυτά που ήθελε –μυθιστορήματα, δοκίμια, τα πάντα– ήξερε ότι έπρεπε πρώτα να ζήσει Περιπέτειες. Φαντασιωνόταν να μοχθεί μαζί με λιμενεργάτες στην Κωνσταντινούπολη, να διαλογίζεται μαζί με μοναχούς στο όρος Άθως, να τριγυρίζει απαρατήρητος ανάμεσα σε παρίες στην Ινδία και να παλεύει με τις θύελλες παρέα με έναν ψαρά στα ανοιχτά της Νέας Γης. Προς το παρόν, και μόνο το να μη διδάσκει σχολιαρόπαιδα στη Χάβρη ήταν αρκετά περιπετειώδες.

Έκανε τις απαραίτητες προετοιμασίες, το καλοκαίρι πέρασε και πήγε στο Βερολίνο να σπουδάσει. Όταν επέστρεψε, μετά το πέρας του ακαδημαϊκού του έτους, έφερε πίσω ένα νέο χαρμάνι: τις μεθόδους της γερμανικής φαινομενολογίας, ανακατεμένες με ιδέες ενός παλαιότερου δανού φιλοσόφου, του Σαίρεν Κίρκεγκωρ και άλλων, ενισχυμένες με το, διακριτά γαλλικό, καρύκευμα της δικής του λογοτεχνικής ευαισθησίας. Εφάρμοζε τη φαινομενολογία στη ζωή των ανθρώπων με πιο συναρπαστικό και προσωπικό τρόπο από εκείνον που οι επινοητές της θα μπορούσαν ποτέ να σκεφτούν και, έτσι, κατάφερε να γίνει ο θεμελιωτής-πατέρας μιας φιλοσοφίας με διεθνή απήχηση που διατήρησε, ωστόσο, την παριζιάνικη γεύση της: του μοντέρνου υπαρξισμού.

Η ευφυΐα της επινόησης του Σαρτρ έγκειται στο ότι, όντως, μετέτρεψε τη φαινομενολογία σε μια φιλοσοφία των κοκτέιλ βερίκοκο, αλλά και των σερβιτόρων που τα έφερναν στο τραπέζι. Επίσης, σε μια φιλοσοφία προσδοκίας, κόπωσης, ανησυχίας, ενθουσιασμού, μιας ανάβασης, του πάθους για κάποιον ποθητό εραστή, της αποστροφής για εκείνον που δεν επιθυμούμε πια, των παρισινών κήπων, της κρύας φθινοπωρινής θάλασσας στη Χάβρη, της αίσθησης ότι κάθεσαι σε μια παραγεμισμένη μαξιλάρα, του τρόπου που απλώνονται τα στήθη μιας, ξαπλωμένης ανάσκελα, γυναίκας, της έντασης ενός πυγμαχικού αγώνα, μιας ταινίας, ενός τζαζ κομματιού, του βλέμματος που ανταλλάσσουν δυο άγνωστοι κάτω από μια λάμπα του δρόμου. Έφτιαξε μια φιλοσοφία από ίλιγγο, ηδονοβλεψία, ντροπή, σαδισμό, επανάσταση, μουσική και σεξ. Από πολύ σεξ.

Ενώ οι φιλόσοφοι, πριν απ' αυτόν, έγραφαν με προσεκτικές προτάσεις

και επιχειρήματα, ο Σαρτρ έγραφε σαν μυθιστοριογράφος – πράγμα που δεν μας εκπλήσσει, αφού αυτό ήταν. Στα μυθιστορήματά του, στα διηγήματά του και στα θεατρικά του, όπως και στις φιλοσοφικές του πραγματείες, έγραφε για την αισθητηριακή αντίληψη του κόσμου και για τις δομές και τις διαθέσεις της ανθρώπινης ζωής. Πάνω απ' όλα έγραφε για ένα μεγάλο θέμα: τι σήμαινε να είσαι ελεύθερος.

Η ελευθερία, γι' αυτόν, βρίσκεται στην καρδιά κάθε ανθρώπινης εμπειρίας κι αυτό διακρίνει τον άνθρωπο απ' όλα τα άλλα είδη αντικειμένων. Άλλα πράγματα μένουν, απλώς, σταθερά, περιμένοντας να τα σπρώξουν ή να τα τραβήξουν τριγύρω. Ακόμη και τα υπόλοιπα ζώα ακολουθούν συνήθως τα ένστικτα και τις συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν το είδος τους, πίστευε ο Σαρτρ. Ως άνθρωπος, όμως, δεν έχω ούτε στο ελάχιστο προκαθορισμένη φύση. Δημιουργώ αυτή τη φύση με τις επιλογές μου. Μπορεί, φυσικά, να επηρεάζομαι από τη βιολογία μου ή από πλευρές της κουλτούρας μου κι από την προσωπική μου διαδρομή, όλα αυτά, όμως, δεν συνθέτουν ένα ολοκληρωμένο σχέδιο από το οποίο μπορώ να κατασκευαστώ. Βρίσκομαι πάντα ένα βήμα μπροστά από τον εαυτό μου, φτιάχνοντάς με καθώς προχωρώ.

Ο Σαρτρ συμπύκνωσε αυτή την αρχή σε ένα μικρό σλόγκαν που, για εκείνον, όριζε τον υπαρξισμό: «Η ύπαρξη προηγείται της ουσίας». Ό,τι κερδίζει αυτή η διατύπωση σε συντομία, το χάνει σε σαφήνεια. Αλλά, σε γενικές γραμμές, σημαίνει ότι, έχοντας βρεθεί ριγμένος μέσα στον κόσμο, αρχίζω να δημιουργώ το δικό μου ορισμό (ή τη φύση μου ή την ουσία μου), με τρόπο που δεν συμβαίνει ποτέ σε άλλα αντικείμενα ή μορφές ζωής. Μπορεί να νομίζετε ότι με έχετε ορίσει βάζοντάς μου μια ταμπέλα, αλλά σφάλλετε, αφού είμαι πάντα ένα έργο εν εξελίξει. Δημιουργώ τον εαυτό μου διαρκώς, μέσω της δράσης μου, και αυτό είναι τόσο θεμελιώδες για την ανθρώπινη κατάσταση μου ώστε, κατά τον Σαρτρ, είναι η ανθρώπινη κατάσταση, από τη στιγμή που εκδηλώνεται για πρώτη φορά η συνείδησή μου έως τη στιγμή που ο θάνατος σβήνει κάθε ίχνος της. Είμαι η ελευθερία μου: τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο.

Ήταν μια μεθυστική ιδέα και, από τη στιγμή που ο Σαρτρ την τελειοποίησε –δηλαδή μέχρι τα τελευταία χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου–, τον ανέδειξε σε αστέρα: τιμητικές τελετές, ακόλουθοι που τον έβλεπαν σαν γκουρού, συνεντεύξεις, φωτογραφήσεις, αναθέσεις άρθρων και προλόγων, προσκλήσεις σε επιτροπές, ραδιοφωνικές εκπομπές. Συχνά τον καλούσαν να εκφέρει γνώμη σε θέματα έξω από τον τομέα του· κι όμως, πάντα έβρισκε κάτι να πει. Και η Σιμόν ντε Μπωβουάρ έγραφε μυθοπλασίες, ραδιοφωνικές εκπομπές, ημερολόγια, δοκίμια και φιλοσοφικές πραγματείες – τα ένωνε όλα μια φιλοσοφία συχνά παραπλήσια με εκείνη του Σαρτρ, μολονότι είχε

αναπτύξει μεγάλο μέρος της ξεχωριστά και έδινε έμφαση σε άλλα σημεία. Οι δυο τους εμφανίζονταν μαζί σε περιοδείες για διαλέξεις και παρουσιάσεις βιβλίων, ενίοτε καθισμένοι σε καρέκλες που έμοιαζαν με θρόνους, στο κέντρο των συζητήσεων, όπως άρμοζε στον βασιλιά και στη βασίλισσα του υπαρξισμού.

Η πρώτη φορά που ο Σαρτρ συνειδητοποίησε τι είδους διασημότητα είχε αποκτήσει ήταν στις 28 Οκτωβρίου 1945, όταν απηύθυνε μια ανοιχτή ομιλία για το Club Maintenant (η «Λέσχη του Τώρα»), στο χώρο της Salle des Centraux, στο Παρίσι. Τόσο ο ίδιος όσο και οι διοργανωτές είχαν υποτιμήσει το μέγεθος του πλήθους που θα κατέφτανε για να παρακολουθήσει μια ομιλία του Σαρτρ. Το ταμείο δέχτηκε επίθεση από την ορδή· πολλοί μπήκαν δωρεάν, γιατί δεν μπορούσαν να πλησιάσουν στο γκισέ. Μέσα στο συνωστισμό, έσπασαν καρέκλες και κάποιοι απ' τους θεατές λιποθύμησαν λόγω της αφόρητης ζέστης. Όπως το έθεσαν σε μια λεζάντα του περιοδικού *Time*: «Ο φιλόσοφος Σαρτρ. Γυναίκες παραληρούν».

Η ομιλία είχε μεγάλη επιτυχία. Ο Σαρτρ, που ήταν σχεδόν μόλις ένα και πενήντα δύο, θα πρέπει να ήταν μετά βίας ορατός πάνω απ' το πλήθος· ωστόσο, η παρουσίαση των ιδεών του ξεσήκωσε το κοινό κι αργότερα έγινε βιβλίο, με τίτλο *L'existentialisme est un humanisme*, που έχει μεταφραστεί ως *Ο υπαρξισμός είναι ένας ανθρωπισμός*. Η ομιλία και το βιβλίο έφταναν στην κορύφωση με ένα περιστατικό από την πρόσφατη και πολύ οικεία, ακόμη, στο ακροατήριο, περίοδο της ναζιστικής κατοχής και της Απελευθέρωσης. Η ιστορία συνόψιζε τόσο την ικανότητα της φιλοσοφίας του να συνταράσσει όσο και, γενικότερα, την απήχησή της.

Μια μέρα, κατά τη διάρκεια της Κατοχής, έλεγε ο Σαρτρ, ένας πρώην μαθητής του είχε έρθει να τον συμβουλευτεί. Ο αδελφός του νεαρού είχε σκοτωθεί το 1940 στο μέτωπο, πριν από την παράδοση της Γαλλίας· εν συνεχεία, ο πατέρας του έγινε δωσίλογος και εγκατέλειψε την οικογένειά του. Ο νεαρός έγινε η μοναδική συντροφιά και το μόνο στήριγμα της μητέρας του. Ωστόσο, διακαής πόθος του ήταν να διασχίσει κρυφά τα σύνορα και, μέσω Ισπανίας, να πάει στην Αγγλία, για να ενταχθεί στις δυνάμεις της Ελεύθερης Γαλλίας και να πολεμήσει τους ναζί – να ριχτεί, επιτέλους, σε αιματηρές μάχες και μπορέσει να εκδικηθεί για τον αδελφό του, να αμφισβητήσει έμπρακτα τον πατέρα του και να βοηθήσει στην απελευθέρωση της χώρας του. Το πρόβλημα ήταν πως θα άφηνε μόνη και σε κίνδυνο τη μητέρα του, σε μια εποχή που ήταν δύσκολο ακόμη και να φέρει κανείς φαί στο τραπέζι. Επιπλέον, θα την έβαζε σε μπελάδες με τους Γερμανούς. Οπότε: θα έπρεπε να κάνει το σωστό για τη μητέρα του, επιλέγοντας κάτι που θα ωφελούσε ξεκάθαρα μόνο αυτήν, ή θα έπρεπε να επιχειρήσει να ριχτεί στη μάχη και να υπηρέτησε το γενικό καλό;